

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 221/1-ХIII/17 20.02.2014. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој Х редовној седници, 20.02.2014. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ЗИДНО СЛИКАРСТВО ЦРКВЕ СВЕТОГ НИКОЛЕ У МАНАСТИРУ НОВО ХОПОВО. НАОС И ОЛТАРСКИ ПРОСТОР, докторанда Милице Поповић.

За ментора је одређен проф. др Миодраг Марковић.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Милош Арсенијевић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр. 6/2471</u>	
(број захтева)	
<u>21.02.2014.</u>	
(датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Зидно сликарство цркве Светог Николе у манастиру Ново Хопово. Наос и олтарски простор
(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ историја уметности

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Милица (Душан) Поповић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање:

Филозофски у Београду

Година дипломирања:

2009.

Назив мастер рада кандидата:

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањен:

Година одбране мастер рада:

Обавештавамо вас да је

Наставно-научно веће

на седници одржаној

20.02.2014.

размотрило

тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Милош Арсенијевић

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Милицу Поповић

Име и презиме ментора: Миодраг Марковић

Звање: Ванредни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. *Прилог проучавању утицаја канона Велике суботе на иконографију средњовековног сликарства*, ЗРВИ 37 (Београд 1998), 167-183, ERIH листа, M23
2. *Notes on a Byzantine Processional Cross from the George Ortiz Collection*, Зограф 30 (Београд 2004-2005), 33-52, ANCI листа, M23
3. *Један пример утицаја јеванђелистара на иконографију средњовековног зидног сликарства*, ЗРВИ 44 (2007), 353-362, ERIH листа, M23
4. *Култ светог Вита (Вида) код Срба у средњем веку*, Зограф 31 (2006-2007), 35-50, ANCI листа M23
5. *Иконографски програм најстаријег живописа цркве Богородице Перивлепте у Охриду. Попис фресака и белешке о појединим програмским особеностима*, Зограф 35 (2011) 119–143, ANCI листа, M23

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, ANCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, ANCI и SCIE листе,

као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум 19. 06. 2013

М.П.

проф. др Милош Арсенијевић

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
Филозофски факултет
Одељење за историју уметности

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПРЕДЛОГА ТЕМЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

ЗИДНО СЛИКАРСТВО ЦРКВЕ СВЕТОГ НИКОЛЕ У МАНАСТИРУ НОВО ХОПОВО. НАОС И ОЛТАРСКИ ПРОСТОР

Кандидаткиња: Милица Поповић

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања предложене докторске дисертације јесте зидно сликарство наоса и олтарског простора главне цркве фрушкогорског манастира Ново Хопово. Иако један од најзначајнијих фреско ансамбала насталих по обнови Пећке патријаршије 1557. године, то сликарство није до сада систематски проучено.

Натпис над западним порталом саопштава да су хоповски католикон посвећен Светом Николи подигли 1576. године Лацко и Марко Јовшић из Горњег Ковина, уз помоћ Јована, Ане, Томе и Георгија Божанића. Заслугом поменутих ктитора сазидан је велелепни храм триконхосне основе с куполом на средини и пространом правоугаоном

припратом на западној страни. Из непознатих разлога живописању богомоље се није приступило одмах по завршетку градитељских радова, већ тридесетак година касније. Најпре је почетком XVII века (1608) украшен фрескама главни део храма (наос и олтарски простор), а затим је пола stoleћа касније (1654) живописан и нартекс. Реч је о две засебне целине, које се међусобно разликују у програмском, иконографском и стилском поглед. Стога се оне несметано могу изучавати одвојено. Штавише, у оквирима важећих правила о изради докторске дисертације, таква студија хоповског зидног сликарства једино је и могућна, будући да целокупна ликовна грађа сачувана у Новом Хопову, и по квантитету и по сложености питања које поставља пред истраживача, далеко превазилази захтеве који се постављају пред докторанда. Наше опредељење за проучавање сликарства наоса и олтарског простора Новог Хопова проистиче из околности да је тај део фреско ансамбла манастирског католикона настао раније од живописа припрате. Поред тога, имали смо у виду чињеницу да олтар и наос представљају два најважнија дела православног храма, и у литургијском и у симболичном смислу. У складу с тим живописани украс та два простора има сложенији и богатији иконографски програм од програма припрате, што га чини изазовнијом истраживачком темом.

Добро очувана зидна декорација хоповског наоса и олтара настала је старањем јеромонаха Митрофана. Сведочанство о томе пружа некадашњи натпис изнад западних врата наоса који је приликом проширивања истих у осмој деценији XVIII века уклоњен. Живописање наведених простора поверено је скупини грчких мајстора који изводе обиман и по много чему занимљив сликани програм, који ћемо у редовима који следе укратко изложити.

Четири стуба украшена светитељским ликовима носе куполу коју традиционално заузима попресе Христа Пантократора. У тамбуру су представљени пророци с развијеним свицима у рукама, а на пандантифима јеванђелисти (Матеја, Марко, Лука и Јован). У полукалоти олтарске апсиде зографи изводе монументалну фигуру Богородице на трону с Младенцем у крилу којој се приклањају два арханђела, а на зидовима и сводовима наоса и олтара живопишу литургијске представе (Причешће апостола и Службу архијереја), сцене христолошко-теотоколошког циклуса (Велике празнике, Муке Спаситељеве, Чуда и поуке Христове, Христова посмртна јављања, догађаје из живота Богородице), циклус св. Јована Претече, старозаветне теме (Гостољубље Аврамово, Три јеврејска младића у пећи огњеној, Шатор сведочанства, Мојсије и неопалима купина, Жртва Аврамова), као и стојеће фигуре светих ратника, лекара и мученика.

Наведене фреске ће бити подвргнуте темељној програмској, иконографској и стилској анализи. Програмска истраживања биће усмерена на читање и тумачење насликане тематике, распореда и међусобног односа појединих сцена и фигура, те на расветљавање култно-историјских феномена који стоје иза одабраних решења. Иконографија и стил хоповских фресака представља скуп посебних проблема које захтевају налажење најближих аналогија у српским и балканским споменицима, при чему ће се имати у виду и средњовековна ликовна традиција и савремено уметничко стварање с краја 16. и почетка 17. века .

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања фреско-декорације наоса и олтарског простора цркве Светог Николе био би да се на основу исцрпно спроведене иконографске и стилске анализе живописа проникне у његове богословске и идеолошке основе, утврди порекло и број мајстора који су осликали главни део храма, пронађу аналогије хоповском сликарству и одреди његово место у оквирима одговарајућих уметничких токова.

Као први задатак поставља се систематско презентовање грађе у складу са начелима савремене историјско-уметничке дисциплине који захтевају прикупљање детаљне документације о свим деловима комплекса. У том смислу, постоји потреба за најширом анализом иконографског програма с обзиром на то да је у старијој литератури објављен непотпун материјал. Многобројни натписи на хоповским фрескама - како на свицима, тако и уз фигуре светитеља - још увек нису ишчитани ни калкирани, док је један део погрешно прочитан и објављен. Сходно томе, велики број сликаних ликова није идентификован, док су поједине сцене погрешно протумачене. Најзад, у складу са интердисциплинарним начелима историјско-уметничке дисциплине потребно је изнова претрести сва питања која се тичу сакралног места у целини, што значи да је нужно на нов начин испитати улогу коју су симболика појединих делова архитектуре и манастирске реликвије имале у програмским замислима. Иконографика и стилска истраживања имају за циљ откривање најближих аналогија у делима зидног сликарства с краја 16. и почетка 17. века на Балкану, што ће као крајњи резултат имати ближа сазнања о живописцима, њиховом пореклу, месту школовања и, евентуално, идентитету.

ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ

Живопис наоса и олтарског простор цркве Светог Николе дело је грчких зографа који у прекосавске крајеве долазе са Свете Горе или из северне Грчке. У прилог овој тврдњи иду најпре натписи на фрескама. Иако исписани на старословенском, вероватно по жељи наручиоца, они показују бројне језичке несигурности карактеристичне за стране мајсторе. У погледу иконографије фреско украс главног дела хоповског католикона најсроднији је споменицима светогорског живописа XVI века (Лавра, Ксенофонт, Ставреникита, Дохијар), што донекле и не изненађује јер бројни писани извори сведоче о чврстим везама између фрушкогорског манастира и Атоса током XVII века. Јаки светогорски утицаји допринели су и увођењу неколицине сцена занимљиве тематике у декоративни репертоар хоповског наоса и олтара. Реч је о представама Уздизање часног крста, Прослављање светих икона, страдање светог Игњатија Богоносца, епископа Антиохије. Све те сцене су веома ретке у српској уметности средњег века, али су уобичајене у поствизантијском сликарству атоских манастира.

Поред програмских, иконографских и стилских особености, које се могу објаснити пореклом и образовањем сликара, одређене програмске црте свакако су у директној вези са посветом храма, његовим специфичним архитектонским решењем и симболиком појединих простора цркве, а одређене сцене и фигуре су у вези са реликвијама које је манастир поседовао.

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

У предложеној дисертацији ће се користити устаљени историјско-уметнички методи који се заснивају на методологији савремених монографских студија посвећених средњовековном живопису. Прва фаза рада би била прикупљање и тумачење литературе релевантне за предмет истраживања. У исто време је предвиђен теренски рад који би се односио на попис и дигитално снимање фресака, калкирање натписа и израду цртежа оштећених сцена и фигура. Следио би кабинетски научно-истраживачки рад који би се односио на систематизацију прикупљене грађе, као и на детаљне програмске, иконографске и стилске анализе. При томе ће бити коришћено више научних метода. За сагледавање иконографије ликова и сцена служићемо се иконографским методом, иконолошки метод имаће значајну улогу приликом покушаја да се објасни програмско

значење појединих представа или група сцена и фигура, а у изучавању ликовних особености хоповског сликарства и ближем одређивању порекла његових мајстора користићемо атрибуциони метод.

СТРУКТУРА РАДА

(са радним насловима поглавља и њиховим кратким описом)

Докторска теза *Зидно сликарство цркве Светог Николе у манастиру Ново Хопово. Наос и олтарски простор* би била обликована као монографска студија издељена на седам поглавља чији су радни наслови:

1. Увод
2. Историографија
3. Историја манастира и његове главне цркве
4. Тематски програм и иконографија живописа у наосу и олтару
5. Ликовне особености зидног сликарства у наосу и олтару
6. Закључна разматрања
7. Попис фресака. Распоред и натписи

У уводном поглављу биће изнети општи подаци о цркви Светог Николе (о њеној локацији, времену настанка и живописања храма, као и архитектури).

Друго поглавље треба да буде посвећено историјату изучавања цркве Светог Николе и њеног зидног сликарства. Тиме би се показало стање истражености споменика, и у целини и у појединостима.

У трећем поглављу биће изнети подаци о историји манастира и његовог католикона, с посебним освртом на период од првог поузданог помена манастира Ново Хопово из 1541. године па све до 1608. године када је изведен живопис у наосу и олтарском простору хоповског католикона.

Четврто поглавље биће посвећено сликаном програму наоса и олтара, избору и распореду тема, симболичном значењу појединих програмских целина, циклуса и појединих сцена, као иконографским особеностима.

У фокусу петог поглавља наћи ће се ликовне особености живописа у наосу и олтару. Овде ће бити размотрени основни елементи слике, начин компоновања и

поступак рада сликара. Биће начињен покушај да се утврди порекло мајстора и пронађу одговарајуће аналогije хоповском сликарству, односно да се одреди његово место у развојним токовима поствизантијске и српске уметности касног средњег века.

У шестом поглављу биће сумирана разматрања изложена у дисертацији и изнети коначни закључци до којих се током рада дошло.

У седмом поглављу биће дат исцрпан попис фресака, укључујући све сачуване натписе на њима. Попис ће бит пропраћен схемама са распоредом живописа.

ИЗАБРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Основна литература

М. Бајаловић-Бирташевић, *Манастир Ново Хопово у Фрушкој Гори*, Зборник Матице Српске за друштвене науке 5 (1953), 68-86.

Ј. Вандровски, *Орнаментика приправе манастира Новог Хопова*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 1 (1957), 87-93.

Ј. Вандровски, *Орнаментика у кубету манастира Ново Хопово*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 2 (1958), 147-152.

М. Garidis, *La peinture murale dans le monde orthodoxe après la chute de Byzance (1450-1600) et dans les pays sous domination étrangère*, Athènes 1989, 309, 324, 325, 332, 334, 345.

Р. Грујић, *Духовни живот*, Војводина I, Нови Сад 1939, 360, 367-368, 399.

Д. Давидов, *Хопово*, Београд-Нови Сад 1964, 4-6.

Ст. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, Споменик СКА III (Сарајево 1922), 199, 200-201, 204.

Б. Ђурђевић, *„Продаја црква и манастира“ за време владе Селима II*, Годишњак историског друштва Босне и Херцеговине IX(Сарајево 1958), 242, 243-244, 246.

М. Кашанин, *Српска уметност у Војводини до Велике сеобе*, Војводина I, Нови Сад 1939, 446-447.

Д. М. Ковачевић, Н. Ковачевић, *Старо Хопово: манастир светог Пантелејмона*, Ириг: Манастир Старо Хопово, 2008.

И. Кукуљевић-Сакцински, *Надписи средовјечни и нововјеки на црквах, јавних и приватних сградах у Хрватској и Славонији*, Загреб 1891, број 526, 155.

И. Кукуљевић-Сакцински, *Надписи средовјечни и нововјеки на црквах, јавних и приватних сградах у Хрватској и Славонији*, Загреб 1891, број 527, 156.

И. Кукуљевић-Сакцински, *Надписи средовјечни и нововјеки на црквах, јавних и приватних сградах у Хрватској и Славонији*, Загреб 1891, број 528, 156.

И. Кукуљевић-Сакцински, *Надписи средовјечни и нововјеки на црквах, јавних и приватних сградах у Хрватској и Славонији*, Загреб 1891, број 530, 156.

Б. Кулић, *Инвентари манастира Бешеново (1775) и Ново Хопово (1776)*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 18 (1996), 199-217.

Б. Кулић, Н. Срећков, *Манастири Фрушке Горе*, Нови Сад 1994, 117-131.

В. Матић, *Архитектура фрушкогорских манастира*, Нови Сад 1984, 105-118.

- В. Матић, *Манастир Старо и Ново Хопово*, Нови Сад 2007.
- О. Милановић-Јовић, П. Момировић, *Фрушкогорски манастири*, Београд 1963, 32-44.
- О. Милановић-Јовић, П. Момировић, *Фрушкогорски манастири*, Нови Сад 1975², 47-62.
- О. Милановић-Јовић, *Le Monastère Hopovo entre l'Athos et la Roumanie*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 34/35 (2003), 1-18.
- М. Милошевић, *Радови на конзервацији цркве манастира Ново Хопово*, Рад војвођанских музеја 1 (1952), 238-239.
- М. Милошевић, О. Милановић, *Црква Светог Николе у манастиру Ново Хопово*, Рад војвођанских музеја 4 (1955), 249-273.
- П. Момировић, *О архитектури цркве Новог Хопова*, Зборник заштите споменика културе XXII-XXIII (Београд 1972-1973), 119-120.
- Д. Нонин, *Конзервација припрате цркве манастира Новог Хопова*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 1 (1957), 140-148.
- Опеке српских фрушкогорских манастира: састав и структура опека манастира Крушедол, Ново Хопово и Велика Ремета*, ред. Момчило М. Ристић, Београд-Кијев-Чачак 1998.
- В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 342-344.
- С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557-1614*, Нови Сад 1965, 66, 81, 88, 91-93, 97-104, 107, 108, 117, 152-154, 204-207, сл. 107-112.
- С. Петковић, *Српска уметност у XVI и XVII веку*, Београд 1995, 80, 86, 87, 93, 122, 135, 155-157, 223, 227, 228, 230, 265, сл. 3, 58, 60, 61, 80.
- S. Petković, *Cretan influence on the Serbian paintings and woodcuts of the 16th and 17th centuries*, у: *Μίλτος Γαρίδης (1926-1996). Αφιέρωμα*, Ιωάννινα, 2003, 566, 567, 570-572.
- В. Петровић, М. Кашанин, *Српска уметност у Војводини, од деспота до уједињења*, Нови Сад 1927, 44.
- М. Петровић, *О старијим грађевинама манастира Ново Хопово*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 20 (1999), 73-80.
- И. Радић, *Повест кратка о фрушкогорском општежителном манастиру Хопову*, Будим 1847, 3-47.
- С. Радојчић, *О естетској вредности нашег сликарства XVII века*, Летопис Матице српске 33/2 (Нови Сад 1959), 111-116.
- И. Руварац, *Православни српски манастири у Срему*, Шематизам источно-православне српске архидијецезе сремско-карловачке за годину 1892, Нови Сад 1892, 5, 6.

- Д. Руварац, *Опис српских фрушкогорских манастира 1753. године*, Сремски Карловци 1903, 240-258.
- Ј. Севдић, *Откривање и конзервација фресака у манастиру Ново Хопово*, Рад војвођанских музеја 2 (1953), 263-266.
- Ј. Севдић, *Локалитети фресака у Војводини*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 1 (1957), 34, 37-42.
- Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, Београд 1903, 509, 724.
- Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи III*, Београд 1905, 4985, 4990.
- С. Стражмештеров, *Откриће цркве старијег периода испод храма Св. Николе у манастиру Ново Хопово*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 11/12 (1982/1983), 45-51.
- С. Стражмештеров, *Рестаураторски радови на манастиру Ново Хопово 1986-88. са освртом на целокупну градитељску активност на објектима после II светског рата*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 15 (1988), 9-13.
- М. Тимотијевић, *Трон за кивот са моштима светог Теодора Тирона у манастиру Ново Хопово-порекло облика и значења*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 20 (1999), 123-138.
- М. Шупут, *Српска архитектура у доба турске власти 1459-1690*, Београд 1984, 32, 41, 48-50, 52-56, 74, 78, 98.
- М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI и XVII века*, Београд 1991, 265-272.

Шира литература

- Г. Бабић, *Христолошке распре у XII веку и појава нових сцена у апсидалном декору византијских цркава*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 2 (1966), 11-29.
- G. Babić, *Les chapelles annexes des églises byzantines. Fonction liturgique et programmes iconographique*, Paris 1969.
- G. Babic, Ch. Walter, *The Inscriptions upon Liturgical Rolls in Byzantine Apse Decoration*, REB 34 (1976), 269-280.
- Г. Бабић, *Низови портрета српских архиепископа и патријарха у зидном сликарству (XIII-XVI в.)*, у: Сава Немањић-Свети Сава. Историја и предање, Београд 1979, 319-340.
- Г. Бабић, *Краљева црква у Студеници*, Београд 1987.
- R. Bornert, *Les commentaires byzantins de la divine liturgie du VIe au XVe siècle*, Paris 1966.
- F. E. Brightman, *Liturgies Eastern and Western, I, Eastern Liturgies*, Oxford, 1986.

Д. Војводић, *Портрети владара, црквених достојанственика и племића у наосу и припрати*, у: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд 1995, 265-297.

Д. Војводић, *Иконографија и култ светог Стефана Првомученика у Византији и Србији*, у: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд 1995, 537-563.

Д. Војводић, *О ликовима старозаветних првосвештеника у византијском зидном сликарству с краја XIII века*, ЗРВИ 37 (1998), 121-150.

Д. Војводић, *Зидно сликарство цркве светог Ахилија у Ариљу*, Београд 2005.

Ch. Walter, *The Christ Child on the Altar in Byzantine Apse Decoration*, у: *Actes du XVe Congrès International d'études Byzantines*, II/B, Athens 1981, 910-913.

Ch. Walter, *Art and Ritual of the Byzantine Church*, London 1982.

Ch. Walter *The Warrior saints in Byzantine Art and Tradition*, Aldershot 2003.

С. Габелић, *Циклус арханђела у византијској уметности*, Београд 1991.

С. Габелић, *Византијски и поствизантијски циклуси Арханђела: XI-XVIII века: преглед споменика*, Београд 2004.

С. Габелић, *Манастир Конче*, Београд 2008.

S. E. J. Gerstel, *Beholding the Sacred Mysteries. Programs of the Byzantine Sanctuary*, Seattle and London 1999.

М. Глигоријевић-Максимовић, *Скинија у Дечанима. Порекло и развој иконографске теме*, у: *Дечани и византијска уметност средином XIV века*, Београд 1989, 319-334.

Б. Голубовић, *Зидно сликарство цркве манастира Петковице на Фрушкој Гори*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 22 (1986), 85-127.

T. Gouma-Peterson, *Christ as Ministrant and the Priest as Ministrant of Christ in a Palaeologan Program of 1303*, DOP 32 (1978), 199-216.

Ц. Грозданов, *Визијата на Петар Александријски во живописот на Богородица Перивлепта (Св. Климент) во Охрид*, у: *Студии за Охридскиот живопис*, Скопје 1990, 102-107.

Ц. Грозданов, *Ахил Ларски во византискиот и поствизантискиот живопис*, Зборник Средновековна уметност 3, Скопје 2001, 7-30.

O. Demus, *The Mosaics of Norman Sicily*, London 1949.

O. Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice*, vol. I-II, Chicago-London 1984.

S. Der Nersessian, *The Illustrations of the Homilies of Gregory of Nazianzus, Paris gr.510. A Study of the Connections between Text and Images*, DOP 16 (1962), 195-228.

Е. Димитрова, *Манастир Матејче*, Скопје 2002.

S. Dufrenne, *Les programmes iconographiques des coupoles dans les églises du monde byzantin et postbyzantin*, L' Information d' Histoire de l' Art X/5 (1965), 185-199.

S. Dufrenne, *Images du décor de la prothèse*, REB 26 (1968), 297-310.

И. Ђорђевић, *Свети столпници у српском зидном сликарству средњег века*, у: *Студије српске средњовековне уметности*, прир. Д. Војводић, М. Марковић, Београд 2008, 64-76.

И. М. Ђорђевић, *Две занимљиве представе Мртвог Христа у српском зидном сликарству средњег века*, у: *Студије српске средњовековне уметности*, прир. Д. Војводић, М. Марковић, Београд 2008, 139-154.

В. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974.

О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984.

Images of the Mother of God: perceptions of the Theotokos in Byzantium, ed. M. Vassilaki, Aldershot 2004.

З. Кајмаковић, *Зидно сликарство у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1971.

С. Кесић-Ристић, *Циклус Христових страдања*, у: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд 1995, 121-130.

С. Кесић-Ристић, Д. Војводић, *Менолог*, у: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд 1995, 377-426.

E. Kitzinger, *The Mosaics of Monreale*, Palermo 1960.

S. Koukias, *The depiction of the Vision of saint Peter of Alexandria in the sanctuary of Byzantine churches*, Зорграф 35 (2011), 63-71.

E. N. Kyriakoudis, *Les artistes grecs qui ont participé a la peinture murale des regions sous la jurisdiction du patriarchat de Peć pendant sa rénovation (1557-1690)*, Balkan studies 24/2 (1983), 489-493.

E. N. Kyriakoudis, *The Scene of the Martyrdom of Saint Demetrios in Post-Byzantine Art*, Зорграф 31 (2006-2007), 203-213.

В. Лазарев, *Историја византијског сликарства*, Београд 2004.

J. Lafontaine-Dosogne, *Iconography of the Cycle of the Life of the Virgin*, u: *The Kariye Djami*, vol. IV, Princeton 1975, 163-194.

J. Lafontaine-Dosogne, *Iconography of the Cycle of the Infancy of Christ*, u: *The Kariye Djami*, vol. IV, Princeton 1975, 197-241.

H. Maguire, *The Iconography of Symeon with the Christ Child in Byzantine Art*, DOP 34/35 (1980-1981), 261-269.

- C. Mango, *The Art of the Byzantine Empire 312-1453*, Englewood Cliffs 1972.
- A. Манојловић, *Српски манастири у Фрушкој Гори*, Сремски Карловци 1937.
- М. Марковић, *Циклус Великих празника*, у: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд 1995, 107-120.
- М. Марковић, *Христова чуда и поуке*, у: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд 1995, 133-147.
- М. Марковић, *О иконографији светих ратника у источно-хришћанској уметности и о представама ових светитеља у Дечанима*, у: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд 1995, 567-626.
- М. Марковић, *Прилог проучавању утицаја канона Велике суботе на иконографију средњовековног сликарства*, ЗРВИ 37 (1998), 167-183.
- М. Марковић, *Манастир Светог Никите код Скопља. Историја и живопис*, Београд 2004 (непубликована докторска дисертација).
- М. Марковић, *"Христос проклиње смоквино дрво" у цркви Светог Никите код Скопља*, у: *Ниш и Византија* 5 (2007), 381-392.
- М. Медих, *Стари сликарски приручници*, II, Београд 2002.
- М. Медих, *Стари сликарски приручници*, III, Београд 2005.
- П. Мијовић, *Менолог*, Београд 1973.
- В. Милановић, *Старозаветне теме и Лоза Јесејева*, у: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд, 1995, 215-219.
- G. Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'évangile aux XIVe, XVe, et XVIe siècle d'après les monuments de Mistra de la Macédoine et du Mont Athos*, Paris 1916.
- G. Millet, *Monuments de l'Athos*, Paris 1927.
- Mother of God, Representations of the Virgin in Byzantine Art*, ed. M. Vassilaki, Milan 2000.
- С. Петковић, *Утицај илустрација из српских штампаних књига на зидно сликарство XVI и XVII века*, Старица н.с. XVII (Београд 1966), 91-96.
- S. Petković, *Painting in Serbia, Macedonia and Montenegro from the middle of the XVth until the end of the XVIIth centuries*, у: *Actes du premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-est Europeennes*, II, Sofia 1969, 715-744.
- С. Петковић, *Манастир Света Тројица код Пљеваља*, Београд 1974.
- S. Petković, *Artistic activity and the struggle for survival of the serbian church during 16th and 17th centuries*, *Balkan studies* 24/2 (1983), 617-630.
- S. Petković, *Art and patronage in Serbia during the early period of Ottoman rule (1450-1600)*, *Byzantinische forschungen* XVI (Amsterdam 1990), 401-414.

- С. Петковић, *Културна баштина Србије*, Нови Сад 2003.
- Н. Б. Покровский, *Евангелие в памятниках иконографии, преимущественно византийских и русских*, Санкт Петербург 1892.
- Љ. Поповић, *Фигуре пророка у куполи Богородице Одигитрије у Пећи: идентификација и тумачење текстова*, у: *Архиепископ Данило II и његово доба*, Београд 1991, 443-464.
- Ј. Поповић, *Догматика православне цркве*, I-III, Београд 1978.
- Х. Proestaki, *Western influences on the 17th-century post-Byzantine wall paintings in the Peloponnese: Roots in the 16th century*, *Byzantinoslavica* 68 (2010), 291-352.
- С. Радојчић, *Везе између српске и руске уметности у средњем веку*, *Зборник Филозофског факултета Универзитета у Београду* I (1948/1950), 241-258.
- С. Радојчић, *Мајстори старог српског сликарства*, Београд 1955.
- З. Ракић, *Црква Светог Димитрија и Светог Саве у Хиландару*, Нови Сад-Београд 2008.
- З. Ракић, *Српска минијатура XVI и XVII века*, Београд 2012.
- Д. Симић-Лазар, *Каленић: сликарство, историја*, Крагујевац 2000.
- G. Schiller, *Iconography of Christian art*, I-II, London 1971/72.
- D. C. Shorr, *The Iconographic Development of the Presentation in the Temple*, *Art Bulletin* 28 (1946), 17-32.
- I. D. Stefanescu, *L' illustration des liturgies dans l' art de Byzance et de l' Orient*, Bruxelles 1936.
- A. and J. Stylianiou, *The Painted Churches of Cypres*, London 1985.
- М. Татић-Ђурић, *Студије о Богородици*, Београд 2006.
- Т. Стародубцев, *Представа небеске литургије у куполи. Прилог проучавању*, у: *Трећа југословенска конференција византолога*, Крушевац 2000, 381-415.
- Студија о целинама фрушкогорских манастира. Део 1, Анализа и оцена стања. Књ. 1, Просторно-планске и урбанистичке карактеристике простора*, ур. Љубинко Пушић, Нови Сад 1988.
- Г. Суботић, *Иконографија Светог Саве у време турске власти*, у: *Зборник Сава Немањић-Свети Сава. Историја и предање*, Београд 1979, 344-355.
- Г. Суботић, *Уметност од пада српских држава под турску власт до Велике сеобе (1459-1690)*, у: *Историја српске културе*, Горњи Милановац-Београд 1996, 137-145.
- R. F. Taft, *The Great Entrance*, Roma 1975.
- М. Тимотијевић, *Манастир Крушедол*, I-II, Београд 2008.
- Б. Тодић, *Грачаница. Сликарство*, Београд-Приштина 1988.
- Б. Тодић, *Српско сликарство у доба краља Милутина*, Београд 1998.

The Oxford Dictionary of Byzantium, vol. 1-3, New York/Oxford 1991.

А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV-XVII век)*, Београд 2000.

М. Цуњак, Б. Цветковић, *Црква Успења пресвете Богородице у Смедереву*, Смедерево-Београд, 1997.

М. Chatzidakis, *Recherches sur la peinture Théophane le Crétois*, DOP 23-24 (1969-1970), 309-352.

М. Chatzidakis, *Les débuts de l'école crétoise et la question de l'école dite italo-grecque*, u: *Volume dédié a la mémoire de Sofia Antoniadis*, Venise 1974.

М. Chatzidakis, *The cretan painter Theophanis. The final phase of his art in the wall-paintings of the Holy monastery of Stavronikita*, Mount Athos 1986.

П. Христу, *Света Гора Атонска. Историја, начин живота, блага*, Београд 1994.

Е. М. Чарнић, *Архијереј по ред Мелхиседекову*, I, Богословље XVII (Београд 1973), 17-42;

II, Богословље XVIII (Београд 1974), 17-46.

I. Ševčenko, *The Illuminators of the Menologium of Basil II*, DOP 16 (1962), 243-276.

Наставно-научном већу Филозофског факултета у Београду

„Реферат о квалификованости кандидата и подобности предложене теме за докторску дисертацију“

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији: *Милица Поповић* је рођена у Београду 29. 03. 1983. године. Студије историје уметности на Филозофском факултету Универзитета у Београду завршила је 2009. године са просечном оценом 8,68. Дипломски рад на тему „*Представе Сатане и злих духова у романици и готици (од XI до XVI века)*“ одбранила је код проф. др Миодрага Марковића са највишом оценом (десет).

Године 2009/2010. уписала је докторске студије на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду код ментора проф. др Миодрага Марковића. За примарну област свог научног истраживања изабрала је српску уметност у време турске владавине. Запослена је у Институту за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду као сарадник на пројекту "Српска средњовековна уметност и њен европски контекст". Учествовала је, под руководством проф. др Миодрага Марковића и проф. др Драгана Војводића, на неколико теренских истраживања и студентских пракси повезаних са наведеним пројектом.

Од 16. до 29. августа 2010. године боравила је на Охриду као учесник летње школе *The Universal Character of Saint Clement's Enlightenment and of Medieval Literature and Art in Macedonia*, у организацији "Euro-Balkan Institute for Social and Humanities Research" (Skopje, Republic of Macedonia).

У јуну 2012. године учествовала је на Међународном научном скупу византолога *Ниш и Византија XI* у организацији града Ниша, Универзитета у Нишу и православне Епархије нишке са саопштењем на тему *Представе страдања и смрти апостола у припрати католикона манастира Ново Хопово*. То саопштење публикувано је 2013. године у зборнику радова *Ниш и Византија XI*. Учествује и у писању одредница за *Српску енциклопедију*.

.2. Предмет и циљ дисертације: Тема дисертације "Зидно сликарство цркве Светог Николе у манастиру Ново Хопово. Наос и олтарски простор" је оригинална и недовољно истражена у науци. Најстарије фреске хоповске цркве Светог Николе дело су теолошки образованих и занатски веома добро поткованих зографа грчког порекла, који спадају међу најистакнутије уметнике свог времена. Они су у манастиру Ново Хопово насликали изванредно занимљив иконографски програм, који са мноштвом циклуса, сцена и фигура представља једну од најбогатијих тематских целина српског сликарства поствизантијске епохе. Такво богатство тема отвара низ веома сложених питања, чије ће расветљавање умногоме обогатити наша знања о једном веома важном периоду у српској историји уметности. Међу главним циљевима дисертације издавајају се систематско презентовање грађе у складу са начелима савремене историјско-уметничке дисциплине, што је посебно важно будући да је у постојећој литератури хоповски живопис пописан непотпуно и непрецизно. Многобројни натписи на хоповским фрескама још увек нису ишчитани, велики број сцена и фигура погрешно је идентификован или уопште није поменут. Циљ програмске анализе јесте читање и тумачење репертоара иконографске тематике, тј. објашњење распореда и међусобног односа иконографских садржаја и тема насликаних у два главна дела цркве Светог Николе, те расветљавање култно историјских феномена који стоје иза бираних решења, као и проницање у њихове богословске и идеолошке основе. Иконографика и стилска истраживања имају за циљ откривање најближих аналогја у делима зидног сликарства с краја 16. и почетка 17. века на Балкану, што ће као крајњи резултат имати ближа сазнања о живописцима, њиховом пореклу, месту школовања и, евентуално, идентитету.

3. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације: Предвиђа се да ће се дисертација састојати од од седам поглавља, измењених на подпоглавља и одељке. Наслови поглавља гласе: Увод, Историографија, Историја манастира и његове главне цркве, Тематски програм и иконографија живописа у наосу и олтару, Ликовне особености зидног сликарства у наосу и олтару, Закључна разматрања, Попис фресака (распоред и натписи). Наведена подела текста усклађена је са уобичајеном структуром научних монографија посвећених споменицима средњовековне уметности.

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању: Полазишне хипотезе и главне тезе су одрживе и утемељене – да је живопис наоса и олтарског

простора цркве Светог Николе дело грчких зографа пореклом са Свете Горе или из северне Грчке. То се огледа у натписима на фрескама, као и у појединим програмским, иконографским и стилским особеностима. Поред наведених особености, које се могу објаснити пореклом и образовањем сликара, кандидат с правом претпоставља да су одређене програмске црте у директној вези са посветом храма, његовим специфичним архитектонским решењем и симболиком појединих простора цркве, а осим тога полази од становишта да су одређене сцене и фигуре у вези са реликвијама које је манастир поседовао. Верује, такође, да ће трагање за програмским, иконографским и стилским аналогијама имати као резултат откривање порекла мајстора хоповског живописа, односно указивање на средину где су они стекли своја сликарска знања, а није искључено ни ближе утврђивање њиховог идентитета.

5. Методе које ће се у истраживању применити: Примениће се монографски метод, својствен методологији савремених истраживања споменика средњовековног зидног сликарства. Уважиће се и критички вредновати сва претходна историографска тумачења фресака хоповског храма. Прва фаза рада обухватиће историографска истраживања, а истовремено ће се одвијати теренски рад у самој цркви. Затим ће уследити кабинетски научно-истраживачки рад усмерен пре свега на детаљне програмске, иконографске и стилске анализе живописа. При томе ће бити коришћено више научних метода - иконографски, иконолошки и атрибуциони.

6. Очекивани резултати и научни допринос: Очекује се да ће се резултати рада на дисертацији Милице Поповић огледати у слојевитој и садржајној монографији, као поузданом ослоњу у будућим истраживањима живописа Новог Хопова и српске уметности 17. века. Очекује се, такође, да та дисертација својом исцрпношћу, тачношћу и темељитошћу знатно употпуни досадашња знања – како у фактографском, тако и у аналитичком погледу. Њоме ће се обогатити фонд монографских студија о споменицима српске средњовековне уметности, без којих није могуће утемељити обухватне научне приручнике и синтезе. Сматрамо да ће и погледу конкретних појединачних резултата научни допринос предложене дисертације бити вишеструк, почевши од детаљне и систематично урађене презентације сликане тематике хоповских фресака, које су у постојећој литератури документоване непотпуно и непрецизно. Програмским анализама биће расветљен међусобни однос иконографских садржаја и тема насликаних у два главна

дела цркве Светог Николе, а очекује се да ће бити разоткривени и култно-историјски феномени који стоје иза одабраних решења. Иконографика и стилска истраживања допринеће откривању најближих аналогја у делима зидног сликарства с краја 16. и почетка 17. века на територији некадашње српске средњовековне државе, као и на целом Балкану, што ће као крајњи резултат имати нова сазнања о живописцима, њиховом пореклу, месту школовања и, евентуално, идентитету.

7. Закључак: На основу анализе достављеног образложења, као и оцене досадашњег рада, сматрамо да кандидат **Милица Поповић** испуњава потребне услове за рад на предложеној теми докторске дисертације. Њено образложење теме показује да изучавање најстаријег живописа цркве Светог Николе у Новом Хопову представља озбиљан истраживачки подухват, који ће унапредити наша знања не само о том важном споменику него и о српској уметности поствизантијске епохе у целини. Следећи методолошка искуства генерација истраживача те уметности, а имајући у виду и методолошке новине које су донеле савремене студије историје средњовековне уметности, кандидат је сачинила добро осмишљен план рада на дисертацији, уз изношење одрживих теза и хипотеза. Тиме је показала квалификованост за самостално монографско истраживање једног важног споменика српске уметности XVII века.

У Београду, 07. 02. 2014.

Потписи чланова комисије:

др **Миодраг Марковић**, ванредни професор Филозофског факултета у Београду, ментор

др **Драган Војводић**, ванредни професор Филозофског факултета у Београду

др **Зоран Ракић**, доцент Филозофског факултета у Београду

др **Оливер Томић**, доцент Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу

